

DANIEL PRZYGODA*

WYBRANE ZAGADNIENIA BEZDOMNOŚCI W ASPEKTCIE KRYMINOLOGICZNYM

ABSTRAKT

Artykuł prezentuje problem bezdomności w aspekcie kryminologicznym. Autor przedstawia związek między bezdomnością a przestępczością. Analiza wskazuje również czynniki przyczyniające się do bezdomności. Bezdomni popełniają przestępstwa, ale często są też ofiarami. Artykuł przedstawia także historyczną perspektywę wyjaśniającą mające zastosowanie rozwiązania prawne.

SŁOWA KLUCZOWE: bezdomność, bezdomny, kryminologia, przestępczość, ofiara

WSTĘP

Problematyka bezdomności w literaturze przedmiotu niejednokrotnie skorelowana jest z innymi negatywnymi zjawiskami i patologiami społecznymi, takimi jak uzależnienia, przemoc w rodzinie (Przygoda, 2019) czy przestępczość. Jest ona niezwykle istotna z punktu widzenia pomocy społecznej oraz pracy socjalnej. Główną osią naukowych zainteresowań autora artykułu jest prawo w obszarze problemów społecznych, a głównym miejscem świadczenia przez niego pomocy prawnej – Ogólnopolskie Pogotowie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, zatem szczególnie bliskie mu jest rozumienie bezdomności, podobnie jak przemocy w rodzinie jako zagadnienia o charakterze interdyscyplinarnym.

* Mgr Daniel Przygoda – doktorant, Katedra Historii, Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; email: danprzygoda@gmail.com; ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9142-1094>

nym. Konsekwencją tego jest jednak mnogość metod badawczych i teoretycznych koncepcji, które uwidaczniają się już na poziomie zdefiniowania „bezdomności”.

Celem prezentowanego artykułu jest ukazanie związku między bezdomnością a sytuacjami kryminalnymi osób bezdomnych. W ostatnich kilkunastu latach, prowadzone były w tym zakresie nieliczne badania. Wśród przedstawicieli literatury przedmiotu wskazać należy szczególnie autorów: Leszek Stankiewicz, Andrzej Przymeński, Jan Mazur, Danuta M. Piekut-Brodzka oraz Jan Śledzianowski. W powszechnym odbiorze przestępczość jest zjawiskiem nierozzerwalnie związanym z bezdomnością, bywa równie często zarówno jej determinantem, jak i skutkiem. W artykule posłużono się metodami: dogmatyczno-prawną, analityczną, statystyczną oraz historyczno-prawną.

Analiza dostępnych opracowań naukowych (polskojęzycznych i angielskojęzycznych) poświęconych problematyce bezdomności i jej związków z przestępczością, dzięki ustaleniu dotychczasowego stanu wiedzy, umożliwiła prowadzenie własnych analiz kryminologicznych, za pomocą podstawowej metody badawczej wykorzystywanej w kryminologii, tj. metody statystycznej (Świda, 1977, s. 60). Metodami dogmatyczno-prawną oraz historyczno-prawną posłużono się przy dokonaniu analizy regulacji prawnych odnoszących się do zagadnienia bezdomności. Spośród źródeł prawa wykorzystano nie tylko obecnie obowiązujące, lecz także poprzednio obowiązujące, począwszy od ustawy z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej (Dz.U. 1923 nr 92, poz. 726). Dzięki temu uwidoczniły się kierunki ewolucji prawa w zakresie regulacji zagadnienia bezdomności.

ZDEFINIOWANIE POJĘĆ „BEZDOMNOŚĆ” ORAZ „BEZDOMNY”

Należy się zgodzić z autorami, takimi jak Julia Wygnańska (2005, s. 25–27), którzy wskazują, że nie istnieje jedna pełna definicja bezdomności. W konsekwencji prowadzone badania odnoszą się jedynie do pewnego obszaru rzeczywistości bezdomnych, która jest badana. W kontekście zainteresowań autora tego artykułu punktem wyjścia jest definicja bezdomności przedstawiona przez Przymeńskiego (2001, s. 29), w której bezdomność rozumiana jest jako „sytuacja osób lub rodzin, które w danym czasie nie mają i własnym staraniem nie mogą zapewnić sobie takiego schronienia, które

mogłyby uważać za swoje i które spełniałyby minimalne warunki, pozwalając uznać je za pomieszczenie mieszkalne”. Intencją autora było opracowanie definicji o charakterze operacyjnym, która umożliwiałaby sklasyfikowanie danej osoby jako bezdomnej bądź wykluczenie jej z takiego grona.

Nie sposób przy tej okazji pominąć definicję europejskiej Typologii Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego (dalej cyt. ETHOS). Wyszczególniono w niej trzy obszary, w ramach których zostały ukonstytuowane szczegółowe kategorie bezdomności, a brak któregokolwiek obszaru definiuje występowanie w danym przypadku bezdomności¹⁾. Pierwszym jest obszar fizyczny, który definiuje się jako posiadanie odpowiedniego schronienia przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi. Drugi to obszar społeczny, dzięki któremu jednostka ma możliwość zachowania prywatności. Ostatni natomiast jest obszar prawny, wyrażający się poprzez posiadanie tytułu prawnego do zajmowanego lokalu czy pomieszczenia²⁾. Definicja bezdomności, zgodna z typologią ETHOS podkreśla, że jest ona nie tylko brakiem legalnego miejsca zamieszkania, lecz także brakiem możliwości zachowania sfery życia prywatnego (Busch-Geertsema, 2010, s. 22–23). Zjawisko bezdomności, rozumiane w niej jako społeczna patologizacja jednostki, dosyć wyraźnie oddzielono od zagrożenia nią (Pindral, 2010, s. 47).

Definicje legalne „bezdomności” oraz „bezdomnego” obowiązujące w polskim systemie prawnym zawarte są w ustawie o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 (Dz.U. 2019 poz. 1507 z późn. zm., dalej cyt. u.p.s.). W art. 6 pkt 8 u.p.s. ustawodawca określił³⁾, że osoba bezdomna – oznacza

¹⁾ Zastosowanie definicji ETHOS w naszym systemie prawnym, rodzi pewne wątpliwości natury językowej. W języku angielskim różnicuje się pojęcia *home* oraz *house*. Odpowiednikiem naszej bezdomności jest w języku angielskim *homelessness*, ponieważ zakres znaczeniowy wyznaczony przez termin *home* oznacza dom rodzinny, w sensie społecznym. Język angielski posługuje się natomiast również pojęciem *houselessness*, poprzez który rozumie się brak domu, czyli element stanu faktycznego (posiadania).

²⁾ Opracowano na podstawie materiałów Europejskiego Obserwatorium Badawczego, cyt. za: J. Wygnańska, National Correspondent, European Observatory of Homelessness FEANTSA, s. 2, dostęp: 20.03.2020.

³⁾ W porównaniu z poprzednio obowiązującą regulacją zawartą w ustawie z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 1990 nr 87, poz. 506), rozszerzono w u.p.s. zbiór osób, które można określać mianem „bezdomnych” poprzez umieszczenie w nowym katalogu osób, które choć są zameldowane na pobyt stały w danym lokalu, nie mają z różnych przyczyn możliwości w nim zamieszkania.

osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy⁴⁾ i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności⁵⁾, a także osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania⁶⁾. Analiza ustawowej definicji bezdomnego wskazuje, że nie obejmuje ona wszystkich osób, które rzeczywiście przynależą do bezdomnych, nie wypełniają one bowiem pewnych znamion wskazanych w ustawie. I tak w przypadku, gdy osoba faktycznie będąca bezdomną spełnia obowiązek meldunkowy oraz możliwości zamieszkania w danym lokalu, nie jest klasyfikowana jako bezdomna. Pamiętajć przy tym należy, że do udzielania pomocy osobom bezdomnym, zgodnie z ustawą o pomocy społecznej, zobowiązana jest gmina ostatniego miejsca zameldowania tych osób na pobyt stały. W szczególności

⁴⁾ W art. 2 ust. 1 pkt 4u ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. 2001 nr 71, poz. 733) lokal rozumiany jest jako: „lokal służący do zaspokajania potrzeb mieszkaniowych”, lokalem w rozumieniu tej ustawy nie jest natomiast „pomieszczenie przeznaczone do krótkotrwałego pobytu osób, w szczególności znajdujące się w budynkach internatów, burs, pensjonatów, hoteli, domów wypoczynkowych lub w innych budynkach służących do celów turystycznych lub wypoczynkowych”. Podobnie za lokal w rozumieniu ustawy nie może być uznane wprowadzone w 2011 r. „pomieszczenie tymczasowe”. Zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 5a ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. 2001 nr 71, poz. 733), pomieszczenie takie winno spełniać następujące wymogi: mieć dostęp do ustępu, dostęp do zaopatrzenia w wodę (nawet jeśli znajdują się one poza budynkiem), ogrzewanie, posiadać oświetlenie elektryczne oraz naturalne. Ponadto lokal taki musi zapewniać możliwość zainstalowania urządzenia do gotowania posiłków. Samo pomieszczenie powinno zapewniać co najmniej 5 metrów kwadratowych powierzchni na jedną osobę i znajdować się w tej samej lub pobliskiej miejscowości, w której zamieszkiwały osoby przekwaterowane.

⁵⁾ Zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz.U. 2010 nr 217, poz. 1427) obywatel polski, ale także cudzoziemiec, ma obowiązek zameldować się w miejscu pobytu stałego lub tymczasowego. Osoba bezdomna nie jest zameldowana zgodnie z ustawą o ewidencji ludności bądź jest zameldowana na pobyt stały, lecz nie ma możliwości zamieszkania w miejscu zameldowania.

⁶⁾ Niezdatność lokalu do zamieszkania oznacza, że nie można w nim spełniać potrzeb mieszkaniowych. Owa zdatność podlega ocenie organów pomocy społecznej, por. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie z dnia 8 kwietnia 2019 (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 1065).

uzasadnionych przypadkach oraz w sprawach pilnych pomoc bezdomnym udzielana jest w miejscu ich pobytu⁷⁾.

SKALA BEZDOMNOŚCI W POLSCE

Skalę zjawiska bezdomności według metodologii naukowej po raz pierwszy zbadał Przymeński (1997, s. 13–18). Od początku transformacji ustrojowej zapoczątkowanej w 1989 r., aż do 2009 nie były prowadzone przez instytucje badania naukowe dotyczące skali zjawiska bezdomności⁸⁾. W 2009 r. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej zleciło wojewodom przeprowadzenie ogólnopolskiego spisu osób bezdomnych w nocy z 15 na 16 grudnia tego roku oraz w nocy 26 na 27 stycznia 2010 r. Nie wliczano w tych badaniach bezdomnych tzw. pozaschroniskowych. Wyniki były następujące: w pierwszym badaniu zarejestrowano 18 227 osób bezdomnych, w drugim natomiast 20 960⁹⁾. Kolejne badanie przeprowadzone w 2011 r. uzupełniono o informacje o osobach przebywających w miejscach publicznych (niemieszkalnych tj. dworce, ogródki działkowe)¹⁰⁾. W tym samym roku sporządzony był ostatni dotychczasowy spis ludności, którego zadaniem było uwzględnienie trzech rodzajów bezdomności: w przestrzeni publicznej, w obiektach zbiorowego zakwaterowania oraz mieszkaniach konwencjonalnych, np. *squatach*¹¹⁾. Poza wspomnianymi wcześniej badaniami, zostały wykonane jeszcze ogólnopolskie badania liczby osób bezdomnych

⁷⁾ Gmina właściwa ze względu na ostatnie miejsce zameldowania osoby bezdomnej na pobyt stały obowiązana jest do zwrotu wydatków gminie, która przyznała świadczenie bezdomnemu w miejscu jego faktycznego pobytu.

⁸⁾ Posługiwano się bardzo rozbieżnymi szacunkami o charakterze ogólnym wskazującymi, iż liczba bezdomnych w latach 90. XX wieku wynosiła ok. 200–300 tysięcy, choć od 2000 r. posługiwano się raczej przybliżonymi szacunkami ogólnymi 300–500 tysięcy bezdomnych w skali kraju.

⁹⁾ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Bezdomność w Polsce, diagnoza na dzień 31 stycznia 2010*. Warszawa 2010, s. 5.

¹⁰⁾ Ministerstwo Polityki Społecznej, *Strategia Polityki Społecznej na lata 2007–2013, dokument towarzyszący realizacji Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007–2013*. Warszawa 2005.

¹¹⁾ Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. Warszawa 2012.

w latach 2013¹²⁾, 2015¹³⁾, 2017¹⁴⁾ i ostatnie w 2019¹⁵⁾. Przeprowadzony po raz piąty, w nocy z 12 na 13 lutego spis osób bezdomnych potwierdził dane utrzymujące się na przestrzeni ostatnich lat, tj. liczbę ok. 30 tysięcy bezdomnych. Potwierdzono również wydłużanie się okresu pozostawania w bezdomności, to jest obecnie najliczniejszą grupę 27,84% spośród wszystkich bezdomnych stanowią bezdomni pozostający w tym kryzysie w przedziale od 5 do 10 lat.

PENALIZACJA BEZDOMNOŚCI

Państwowe wsparcie udzielane osobom bezdomnym należy datować od momentu wydania Rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej w dniu 25 maja 1929 r. o organizacji przytułków, domów pracy dobrowolnej i przymusowej¹⁶⁾. W celu przeciwdziałania zjawiskom, takim jak żebractwo czy włóczęgostwa, stosowano różnicowanie oddziaływania, choć najczęściej skazywano bezdomnych na kary z zawieszeniem wykonania kary bądź na dom pracy przymusowej (Piekut-Brodzka, 2000, s. 55–58). W okresie PRL bezdomność i związane z nim zjawiska były z całą mocą

¹²⁾ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (7/8 luty 2013) i badania socjodemograficznego*. Warszawa 2013, s. 14.

¹³⁾ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2014 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (21/22 styczeń 2015)*. Warszawa 2015.

¹⁴⁾ Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2016 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (8/9 luty 2016)*, Warszawa 2017.

¹⁵⁾ Zob. <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019>.

¹⁶⁾ Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 25 maja 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości i Ministrem Spraw Wewnętrznych o organizacji przytułków, domów pracy dobrowolnej i przymusowej (Dz.U. 1929 nr 4, poz. 350). Jednak to ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej (Dz.U. z 1923 nr 92, poz. 726) zapoczątkowała w Polsce okres państwowej opieki społecznej, od którego to momentu zaczęto udzielać świadczeń na rzecz potrzebujących ze środków publicznych. Nie należy przy tym zapominać, że Rozporządzenie z 1929 r., poprzedziło Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa (Dz.U. 1927 nr 92, poz. 823).

penalizowane¹⁷⁾ przez państwo¹⁸⁾. Jak przytacza ks. Jerzy Marszałkowicz: „problem bezdomnych w większych miastach był uśmierzany poprzez wprowadzenie przez prezydentów miast dwa razy w roku tzw. trybu przyspieszonego działania kolegiów ds. wykroczeń. Podczas tego trybiku sprzątało z dworców, klatek schodowych, z parków i ulic bezdomnych i zamykano ich na trzy miesiące do więzienia” (Przymeński, 2001, s. 71).

Obecnie bezdomność nie jest przestępstwem w Polsce. Zaprzestano penalizacji bezdomności na rzecz udzielania pomocy tej grupie, czego wyraźnym przejawem były m.in. zapisy: art. 3 pkt. 3, art. 10 ust. 2 pkt. 1, art. 14–17, ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. 1990 nr 87, poz. 506), w której stało się to obowiązkiem administracji państwowej¹⁹⁾. Penalizowane są jednak pewne zachowania, które często łączone są zagadnieniem bezdomności, takie jak oszukańcze żebractwo²⁰⁾.

Analiza kryminologiczna sytuacji bezdomnych

Należy odróżnić od siebie przyczyny wejścia w sytuację bezdomności od przyczyn pozostania w niej, które nie muszą być jednakowe (Duracz-Walczak, 1996, s. 7–9). W literaturze przedmiotu wśród czynników stanowiących przyczyny wejścia w bezdomność wymienia się przykładowo²¹⁾:

¹⁷⁾ Ustawa z dnia 21 lipca 1983 r. o szczególnej regulacji prawnej w okresie przewyżczenia kryzysu społeczno-ekonomicznego oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. 1983 nr 39, poz. 176).

¹⁸⁾ Choć z drugiej strony bardzo prężnie rozwijała się założony w 1934 r. Caritas, na którego czele początkowo stał kard. Sapięha, a który rozwijał sieć przytułków, noclegowni, zakładów opieki całkowitzej (szpitali, domów dziecka, przytułków dla starców, internatów, żłobków) a także zakładów opieki czasowej. Kościół w tym zakresie jednak kontynuował po prostu dzieło, które prowadził od prawie 2 tysięcy lat tj. powstania chrześcijaństwa. Materia opieki nad osobami biednymi leżała tylko w gestii Kościoła, aż do czasów nowożytnych, dopiero wówczas gminy i miasta zaczęły w Europie przejmować na sienie pewne obowiązki w niesieniu pomocy takim osobom, szerzej na ten temat w: Moraczewska2013, s. 111–117.

¹⁹⁾ Por. art. 71 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).

²⁰⁾ Art. 58 § 1 Kodeksu Wykroczeń – Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 821).

²¹⁾ Wielu naukowców wyróżnia dwa zbiory przyczyn bezdomności. Z jednej strony są to uwarunkowania strukturalne społeczeństwa, z drugiej natomiast uwarunkowania psychologiczne danej osoby, szerzej na ten temat: Piechowicz, 2012, s. 333.

uzależnienia, choroby (HIV/AIDS), zaburzenia psychiczne, wolny wybór, przestępczość, zaburzona resocjalizację, ale także politykę danego państwa np. mieszkaniową, przepisy prawa, sytuację społeczno-gospodarczą ze szczególnym wskazaniem sytuacji na rynku pracy czy wreszcie różnego rodzaju zdarzenia losowe (Piekut-Brodzka, 2006, s. 78–109). Warto mieć przy tym świadomość, że sami bezdomni w badaniach ankietowych wskazują zazwyczaj więcej niż jedną przyczynę (Browarczyk, 2008, s. 64). W kryminologii zasadniczo wskazuje się dwa główne obszary czynników związanych z zagrożeniem bezdomnością: społeczny oraz prawny. Pierwszy powiązany jest z różnego rodzaju patologiami społecznymi, uzależnieniami, choć obejmuje także sytuację społeczno-gospodarczą danego kraju. Drugi obszar obejmuje zasadniczo przestępczość i powiązaną z nią nieprawidłową resocjalizację.

Uzależnienia, w głównej mierze od alkoholu, stanowią istotny czynnik zagrożenia bezdomnością²²). Nie można wykluczyć, że w Polsce wzorem innych krajów europejskich, równie poważnym zagrożeniem staną się uzależnienia od substancji psychoaktywnych²³). W chwili obecnej narkomania nie stanowi w Polsce tak istotnego zagrożenia jak alkoholizm, ale współwystępuje często z chorobami typu HIV/AIDS (Paradis, 2017, s. 43–47). Z drugiej strony uzależnienie od alkoholu, jest również przyczyną pozostawania w bezdomności. Wynika to bezpośrednio z uregulowań dotyczących funkcjonowania miejsc, takich jak noclegownie czy schroniska, gdzie albo osoba musi być trzeźwa w momencie przyjęcia, albo musi także pozostawać trzeźwa w trakcie pobytu w tym miejscu²⁴). Bezdomni, którzy podejmują próbę kontroli swego nałogu, decydując się na pozostanie w tych miejscach,

²²) System profilaktyki i rozwiązania problemu alkoholizmu w Polsce powstał w oparciu o ustawę z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 2018 poz. 650).

²³) Obecnie zagadnienia z nim związane reguluje Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 852), natomiast problematyka kryminologicznych aspektów osób bezdomnych uzależnionych od narkotyków została szczegółowo omówiona szerzej w: Pawluczuk, Wojewoda, 2015, s. 230.

²⁴) Bruno Hołyst (2009, s. 819) wskazuje, że: „obecnie większość osób trafiających do schronisk to ludzie upośledzeni umysłowo lub z zaburzeniami psychicznymi, którzy nie są w stanie samodzielnie funkcjonować w środowisku społecznym. Wielu bezdomnych cierpi na chorobę alkoholową, schorzenia somatyczne, grzybicę, wszawicę, zaburzenia psychiczne, padaczkę”.

cierpią często na zespół abstynencyjny (Czop, 2014, s. 18–20). Natomiast pozostała część osób decyduje się na pozostanie na ulicy.

Zależność między bezdomnością a przestępczością była w przeszłości przedmiotem kilku badań naukowych. W latach 1997–1999 oraz 2000–2003 w badaniu opisanym przez Danutę Piekut-Brodzką za ciężkie przestępstwa było osadzonych w przeszłości ok. 5% bezdomnych. W całej grupie badanych do pobytu w więzieniu przyznawało się w zależności od okresu badania od 33% do 37% bezdomnych (Piekut-Brodzka, 2006, s. 184)²⁵). Spośród nich ok. 80% była skazana na karę pozbawienia wolności do lat 5. Najczęściej popełniane przez nich przestępstwa to: art. 158 k.k. (udział w bójce lub pobiciu), art. 207 k.k. (znęcanie się), art. 209 k.k. (przestępstwo niealimentacji), art. 278 k.k. (kradzież), art. 279 k.k. (kradzież z włamaniem), art. 284 k.k. (przywłaszczenie), art. 291 k.k. (paserstwo)²⁶). Zagadnienie recydywy bezdomnych nie było dotychczas przedmiotem prac badawczych naukowców, tak jak nie podejmowano prób oszacowania zjawiska popełnienia przestępstw czy wykroczeń przez bezdomnych z premedytacją w celu odbycia kary w zakładzie karnym w okresach jesienno-zimowych.

Popełnienie czynu zabronionego przez daną osobę może być powiązane z różnymi czynnikami. Zgodnie z pewnymi założeniami kryminologii pozytywistycznej przestępcze działania człowieka uwarunkowane są czynnikami pozostającymi poza ścisłą kontrolą danej osoby. Chodzi tu o samą naturę człowieka bądź jego środowisko. W podejmowanych rozważaniach czynnik ten jest o tyle istotny, że jedną z najczęściej rejestrowanych przyczyn bezdomności w Polsce jest wcześniejszy pobyt w zakładzie karnym i związane z tym trudności w społecznej integracji (Wygnańska, 2005, s. 20). Osoby przebywające w zakładzie karnym zasadniczo nie ponoszą odpowiedzialności za swój byt, tracą więc w tym zakresie pewne nabyte wcześniej umiejętności. Po opuszczeniu zakładu karnego przyjęcie na siebie na nowo obowiązku samodzielnego utrzymania się za pomocą legalnego źródła dochodu nierzadko przekracza możliwości by-

²⁵) Dla porównania należy jednakże wskazać także na inne badania przeprowadzone na terenie Dworca Centralnego w Warszawie, gdzie do popełnienia przestępstw w przeszłości przyznało się ok. 70% bezdomnych, szerzej na ten temat Stankiewicz, 2005, s. 35.

²⁶) Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 1950 z późn. zm., dalej cyt. k.k.).

łego więźnia, tym bardziej, że często podejmowanym przez niego próbom towarzyszy społeczna stygmatyzacja (Przymeński, 2001, s. 140–141). Jeśli uwzględni się przy tym fakt, że w wyniku długotrwałego osadzenia w więzieniu doszło do zerwania więzi rodzinnych, a zatem osoba taka nie posiada często miejsca, w którym może zamieszkać, zagrożenie bezdomnością staje tym bardziej realne.

W literaturze postuluje się wprowadzenie pewnych rozwiązań, jak wzajemna współpraca ośrodków penitencjarnych oraz ośrodków pomocy społecznej, gminnych wydziałów mieszkaniowych, schronisk dla bezdomnych, odnośnie do wymiany informacji na temat osób opuszczających zakład karny. Wskazuje się przy tym, że osoby te powinny być odpowiednio przygotowane przed opuszczeniem zakładu karnego poprzez oddziaływanie informacyjne pracowników jednostki penitencjarnej przy współdziałaniu pracowników pomocy społecznej, kuratorów sądowych (Machel, 2008, s. 187–220). Nadrzędnym celem w tym przypadku powinno być przeciwdziałanie powstaniu wtórnej nieudolności w funkcjonowaniu społecznym tych osób (Jurgielewicz-Delegacz, Truskolaska, 2016, s. 179).

Związek między bezdomnością a przestępczością jest jednak związkiem dwutorowym, bezdomność może być bowiem czynnikiem prowadzącym do popełnienia czynu zabronionego, zupełnie jak i uprzednia karalność może być czynnikiem znacznego zagrożenia bezdomnością, lecz nie można zapominać o tym, że bezdomni sami często stają się pokrzywdzonymi różnego rodzaju przestępstwami. Ze względu na działalność m.in. zorganizowanych grup przestępczych osoby wykorzystywane są w ich działalności jako „słupy” (Kuźma, Lange, 2017, s. 270–276). Kryminogeny charakter zjawiska bezdomności, będący nierozzerwalną częścią wykluczenia społecznego, przejawia się ponadto w licznych przestępstwach popełnianych na bezdomnych przez innych bezdomnych bądź osobach spoza tego kręgu, uznających ich za potencjalnie łatwy cel przestępstw, takich jak kradzież czy pobicia (Hołyst, 2007, s. 116).

Bruno Hołyst (2011, s. 47) wskazuje na istnienie cech, które mogą czynić daną osobę bardziej podatną na bycie osobą pokrzywdzoną przestępstwem. Zasadniczo jest to powiązane z brakiem umiejętności unikania sytuacji niebezpiecznych czy też nieprawidłowym ich rozeznaniem, przez co bezdomni stosunkowo często padają ofiarą napadów, zabójstw czy przemocy (Hołyst, 2018, s. 819). Nie można przy tym zapominać, że omówione wcześniej zależności przy okazji wyjaśniania związków pomiędzy bezdom-

nością a przestępczością bezdomnych, stanowią równie istotny czynnik w zagrożeniu pokrzywdzeniem przestępstwem, choć szczególną uwagę należy zwrócić na: alkoholizm, narkomanię i chorobę psychiczną (Fisher, Lab, 2010, s. 444–445).

ZAKOŃCZENIE

Artykuł w zamierzeniu autora miał przedstawić związek między bezdomnością a przestępczością. Analiza literatury, uregulowań prawnych oraz analiza statystyczna umożliwiającą przyjrzenie się zjawisku bezdomności i bezdomnych zarówno w kontekście bezdomnych dopuszczających się popełnienia czynu zabronionego, jak i bezdomnych pokrzywdzonych różnego rodzaju przestępstwami. Sama przestępczość też może być czynnikiem prowadzącym do bezdomności.

Artykuł wyraźnie wskazuje, że istnieją pewne białe plamy, które mogą i powinny być przedmiotem dalszych naukowych dociekań. Wśród nich należy wskazać choćby: zagadnienie recydywy bezdomnych czy oszacowanie zjawiska popełnienia przestępstw czy wykroczeń przez bezdomnych z zamiarem odbycia kary w zakładzie karnym w trudnym okresie jesienno-zimowych.

Ponadto sam system wsparcia osób bezdomnych skupiony na minimalizacji ujemnych następstw bezdomności, bez wdrażania środków prewencyjnych w obszarze prawa i polityki państwa powinien być przedmiotem dyskusji naukowej w celu wprowadzenia odpowiednich zmian w tym zakresie.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Busch-Geertsema, V. (2010). Defining and Measuring Homelessness. W: B. Edgar, J. Doherty (red.), *Homelessness research in Europe*. Brussels: FEANTSA.
- Duracz-Walczak, A. (1996). *Bezdomni*. Warszawa: Centrum Rozwoju Służb Społecznych.
- Erhardt Mustaine, E., Jasinski, J.L. (2010). Homeless, Violence against. W: B.S. Fisher, S.P. Lab (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention* (t. 1), London: Sage.
- Faenza Annual Theme (2008). *Housing Solutions for People who are homeless* (Poland National Report).

- Fisher, B.S., Lab, S.P. (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*. London: Sage.
- Główny Urząd Statystyczny (2012). *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. Warszawa.
- Hołyst, B. (2007). *Socjologia kryminalistyczna*. Tom 1, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis”.
- Hołyst, B. (2009). *Kryminologia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis”.
- Hołyst, B. (2011). *Wiktymologia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis”.
- Hołyst, B. (2018). *Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis”.
- Jurgielewicz-Delegacz, E., Truskolaska, E. (2016). Międzynarodowa konferencja nt. „Prawne, kryminologiczne i medyczne aspekty wykluczenia społecznego” (Supraśl, 11–14 maja 2015 r.). *Prokuratura i Prawo*, 4, 174–183.
- Kacprzak, A. (2017). Bezdomność przestępcy (w świetle badań i analizach socjologicznych i kryminologicznych). W: I.B. Kuźma, Ł. Lange (red.), *Mieszkanie i dom jako nieoczywistość kulturowo-społeczna*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Machel, H. (2008). *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (2010). *Bezdomność w Polsce, diagnoza na dzień 31 stycznia 2010*. Warszawa.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (2013). *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (7/8 luty 2013) i badania socjodemograficznego*. Warszawa.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (2015). *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2014 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (21/22 styczeń 2015)*. Warszawa.
- Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej (2017). *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2016 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (8/9 luty 2016)*. Warszawa.
- Moraczewska, B. (2013). Bezdomność. Definicja, problemy, rozwiązania obecne oraz historyczne odwołanie do ludzi luźnych. *Studia Gdańskie*, 10, 113–128.
- Olech, P. (2008). Mieszkalnictwo a bezdomność. W: Ł. Browarczyk (red.), *Forum. O bezdomności bez lęku* (s. 251–288). Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Paradis, E. (2017). In 2017 why the issue of LGBT homelessness still invisible? *Homeless in Europe. LGBTIQ Homelessness, The Magazin of FEANTSA*.
- Piechowicz, M. (2012). Bezdomność jako problem społeczny i indywidualny – możliwości profilaktyki. *Resocjalizacja Polska*, 3, 327–340.
- Piekut-Brodzka, D.M. (2000). *O bezdomności i bezdomnych*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Piekut-Brodzka, D.M. (2006). *Bezdomność*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.

- Pindral, A. (2010). Definicje i typologie bezdomności. W: *Problem bezdomności w Polsce, Diagnoza zespołu badawczego działającego w ramach projektu „Gminny standard wychodzenia z bezdomności”* (s. 31–51). Gdańsk.
- Przygoda, D. (2019). Concordia parvae res crescunt, discordia maxime dilabuntur – przemoc w rodzinie jako czynnik zagrożenia bezdomnością. W: E. Grudziwska, M. Mikołajczyk, J. Zozula (red.), *Pomoc społeczna i praca socjalna w dobie dynamicznych przemian społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Przymeński, A. (1997). Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce. *Roczniki Naukowe Caritas*, 1, 29–56.
- Przymeński, A. (2001). *Bezdomność jako kwestia społeczna we współczesnej Polsce*. Poznań: Akademia Ekonomiczna.
- Stankiewicz, L. (2005). *Zrozumieć bezdomność (aspekty polityki społecznej)*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Świda, W. (1977). Metody badań kryminologicznych. W: W. Świda, *Kryminologia*. Warszawa: PWN.
- Wygnańska, J. (2005). Pomost – o bezdomności bez lęku. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, X, 113–128.

Akty prawne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie z dnia 8 kwietnia 2019 (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 1065).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 25 maja 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości i Ministrem Spraw Wewnętrznych o organizacji przytułków, domów pracy dobrowolnej i przymusowej (Dz.U. 1929 nr 4, poz. 350).
- Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa (Dz.U. 1927 nr 92, poz. 823).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2019 poz. 1950).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. 2019 poz. 821).
- Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej (Dz.U. 1923 nr 92, poz. 726).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2018 r. poz. 650).
- Ustawa z dnia 21 lipca 1983 o szczególnej regulacji prawnej w okresie przezwyciężania kryzysu społeczno-ekonomicznego oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. 1983 nr 39, poz. 176).
- Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. 1990 nr 87, poz. 506).
- Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. 2001 nr 71, poz. 733).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. 2019 poz. 1507).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. 2019 poz. 852).

Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz.U. 2010 nr 217, poz. 1427).

Netografia:

<https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019>, dostęp: 12.11.2019.

SELECTED ISSUES OF HOMELESSNESS IN THE CRIMINOLOGICAL ASPECT

ABSTRACT

The article presents the issue of homelessness in the criminological aspect. The author presents the relationship between homelessness and crime. The study indicates also factors contributing to homelessness. Homeless people commit crimes, but they are also often victims. The article also presents a historical perspective to clarify applicable legal solutions.

KEYWORDS: homelessness, homeless, criminology, crime, victim